

کتابشناخت حضور پرتغالی ها در خلیج فارس (به مناسبت پانصدمین سال ورود استعمارگران پرتغالی در منطقه)

فرشته کوشکی

منبع:

<http://www.historylib.com>

پس از تشکیل امپراطوری عثمانی و تصرف قسطنطنیه - استانبول بعدی - در ۴۵۳ توسط ترکان و از بین رفتن مسیر تجاری جاده ابریشم، روابط تجاری بین آسیا و اروپا با مشکل مواجه شد. از سوی دیگر رقابت بین تجار ونیزی و دیگر اروپائیان بر سر کالاهای گران قیمت شرق، اروپائیان را به فکر یافتن راه های جدید تجاری در مناطق شرقی انداخت که منجر به آغاز دور جدیدی از استعمار در کشورهای مسلمان بویژه ایران و هند شد.

در طول قرن پانزدهم پرتغالیها بیش از همه برای در دست گرفتن این تجارت مهم تلاش کردند. از این روی ناوگان های متعددی به همراه دریانوردانی چون "واسکو دوگوما" "بارتولو منو دیاس" "پرودی کویلیان" برای شناسایی این مناطق به شرق و سواحل جنوبی آفریقا، جنوب هند و عربستان فرستادند.

قبل از آمدن پرتغالیها، تجارت بحری مشرق در دست اعراب عمان و یمن بود، پرتغالیها این تجارت را به زور از دست آنان گرفته و به مدت چند قرن در اختیار داشتند.

"آلفونسو آلفوکرک" دریاسالار معروف پرتغالی، حدود پانصد سال پیش، در سال ۱۵۰۷ برای اولین بار به جزیره هرمزوارد شد و حاکم جزیره را تحت فشار قرار داده و مجبور به پرداخت خراج به پرتغالیها کرد. وی در سال ۱۵۱۴ مجدداً به هرمز حمله کرد و جزیره را به تصرف کامل خود در آورد و سیف الدین حاکم هرمز را به صورت امیر خراج گزار پرتغال در راس حکومت هرمز گذاشت.

پرتغالیها مرتب بر میزان خراج هرمز می افزودند به طوری که میزان آن از ۱۵ هزار به یکصد هزار سرفاين رسید. در این دوره، از هرمز به عنوان شهری زیبا، پررونق، مرفه و آسوده یاد شده است. تسلط پرتغالیها به هرمز برای اقتصاد ایران بسیار زیان بار بود. در همین زمان آلبوکرک دژی مستحکم در ساحل هرمز بنا کرد. این دژ به "قلعه پرتغالیها" معروف است. در پی حملات متعدد پرتغالیها به جزیره هرمز پیمان نامه ای بین ایران و پرتغال بسته شد.

بر اساس این پیمان ایران هرمز را به عنوان مستعمره پرتغال به رسمیت شناخت. این تسلط بر امور تجاری و اقتصادی

هرمز تا دوره شاه عباس اول ادامه یافت.

سپاهیان شاه عباس به رهبری امام قلی خان در ۱۶۲۳ و به کمک انگلیسیها، پرتغالیها را از هرمز بیرون کردند و پرچم آنان را از فراز جزیره هرمز به زیر کشیدند.

در ۱۶۶۰ قشون عمان، مسقط را متصرف شدند. بدین ترتیب مهمترین سنگر پرتغالیها در دریای عمان از دست آنان خارج شد و بدین ترتیب سلطه پرتغالیها بر منطقه خلیج فارس پس از ۱۵۰ سال خاتمه یافت.

حضور و اعمال پرتغالیها در هرمز و جزایر خلیج فارس در منابع متعددی از جمله کتابهای تاریخی، اسناد، سفرنامه ها و مقالات ذکر شده است در ادامه به ذکر برخی از این منابع در دو قسمت فارسی و عربی خواهیم پرداخت:

الف: منابع فارسی

وثوقی، محمد باقر، تاریخ مهاجرت اقوام در خلیج فارس «ملوک هرمز»، شیراز، ۱۳۸۰، ۴۹۹ ص، صص ۳۰۶-۳۶۵

حافظ نیا، محمدرضا، خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز، تهران، سمت، ۱۳۷۱، ۵۳۶ ص، صص ۲۱۹-۲۲۵

دلد، اسکندر، سلطه جویان و استعمارگران در خلیج فارس، تهران، نوین، ۱۳۶۳، ۳۷۶ ص، صص ۵۳-۹۰،

ویلسون، آرنولد، تاریخ خلیج فارس، ترجمه محمد سعیدی، تهران، ۲۳۵ ص. صص ۷۶-۱۱۹،

میریان، عباس، جغرافیای تاریخی خلیج و دریای پارس، ایران، خرمشهر، کتابفروشی میریان، بی تا، ۶۴۰ ص، صص ۱۳۲-۱۳۳؛ ۵۱۱-۵۰۸

سدید السلطنه، محمدعلی، بندر عباس و خلیج فارس «اعلام الناس فی احوال بندر عباس»، تصحیح و مقدمه از احمد اقتداری، به کوشش علی ستایش، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۸، ۷۸۰ ص، صص ۶۶۶-۶۶۷

سایبانی، احمد، از بندر جرون تا بندر عباس، تهران، چی چی کا، ۱۳۷۷، ۴۱۵ ص، صص ۵۷-۵۸

نوربخش، حسین، خلیج فارس و جزایر ایرانی، تهران، سنائی، ۱۳۶۲، ۴۴۸ ص، صص ۲۰۹-۲۱۴

- مدني، احمد، محاکمه خليج فارس نويسان، تهران، توس، ۱۳۵۷، ۱۶۶ ص، صص ۹۳ - ۱۰۱
- اسدي، بيژن، خارجيان در خليج فارس، تهران، مرکز بازشناسي اسلام و ايران، ۱۳۸۴ش، ۱۴۰ ص، صص ۱۱ - ۲۶
- ریشه هاي پيدايش منازعات ارضي در خليج فارس، زیر نظر عبدالله جاسبي، تهران، دفتر فرهنگ مقاومت نايسته بهدانشگاه آزاد اسلامي، ۱۳۸۰، ۱۸۳ ص، صص ۲۵-۲۹
- شوشتر والسر، سيبیلا، ايران صفوي از دیدگاه سفرنامه هاي اروپائيان (۱۵۰۲-۱۷۲۲)، ترجمه غلامرضا وهرام، تهران، امير کبير، ۱۳۶۴، ۱۶۶ ص، صص ۸۱ - ۸۳
- همایون، غلامعلي، اسناد مصور اروپائيان در ايران از اوائل قرون وسطي تا اواخر قرن هيچدهم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۸ش، ۲۲۸ ص، صص ۲۹ - ۴۷
- جناب، محمدعلي، خليج فارس نفوذ بيگانگان و رویدادهای سياسي، تهران، پژوهشگاه علوم انساني، ۱۳۵۶ش، ۱۷۶ ص، صص ۸ - ۱۱
- مقتدر، غلامحسين، کليد خليج فارس، تهران، ۱۳۳۳ش، ۱۵۹ ص، صص ۱۵-۲۲
- ر. وادالا (نایب کنسول سابق فرانسه در بوشهر)، خليج فارس در عصر استعمار، ترجمه شفيق جوادى، تهران، کتاب سحاب، ۱۳۵۶، ۱۸۶ ص، صص ۳۹-۴۴
- الهي، همایون، خليج فارس و مسائل آن، تهران، قومس، ۱۳۶۹، ۲۵۲ ص، صص ۲۶-۴۴
- سردادور، ابوتراب، جنگ و عشق، تاريخ عصر شاه عباس کبير ج ۲، تهران، ۹۶۹ ص.صص ۷۷۴-۷۹۲
- سحاب، ابوالقاسم، تجديد عظمت ايران: تاريخ زندگاني شاه عباس کبير، تهران، بنگاه مربي
- ۱۳۲۵، ۳۱۷ ص، صص ۲۶۳ - ۲۶۴
- جعفریان، رسول، صفويه از ظهور تا زوال، تهران، ۴۶۸، ۱۳۷۸ ص، صص ۱۳۷-۱۳۹
- افراسيابي، بهرام، خورشيد عالي قاپو: شاه عباس، تهران، حميدا، ۱۳۷۶، ۵۵۰ ص، صص ۳۱۷-۳۲۰

محمد میرک بن مسعود حسینی منشی، ریاض الفردوس خانی، به کوشش ایرج افشار و فرشته صرافان، تهران، بنیاد موقوفات افشار، ۵۸۰ ص، صص ۴۲۴-۴۲۷

بیانی، خانابا، تاریخ نظامی ایران جنگهای دوره صفویه، تهران، چاپخانه ارتش، بی تا، ۵۹۲ ص، صص ۴۸۱ - ۵۴۲

ویلسن، سر آرنولد تالبوت، تاریخ خلیج فارس، ترجمه محمد سعیدی، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی ۱۹۸۸، ص ۳۳۳

ولایتی، علی اکبر، تاریخ روابط خارجی ایران در عهد شاه عباس اول صفوی، تهران ۱۳۷۴

وزارت امور خارجه دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۲۹۹ ص، صص ۹۱-۱۲۷، مباحث تاریخی ج ۴

...وخیر اندیش، عبد الرسول، جنگنامه قشم، ازسراینده ای ناشناس. و جرون نامه/سروده قدری

تصحیح و تحقیق محمد باقر وثوقی و عبد الرسول خیر اندیش، تهران، مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۸۴، صص ۲۶۴ و ۴۷ و (۱۲) و ۲ تصویر

قائم مقامی، جهانگیر، اسنادفارسی، عربی و ترکی در آرشیو ملی پرتغال در باره هرموز و خلیج فارس جلد یکم - مدخل مساله هرموز در روابط ایران و پرتغال جلد دوم متن نامه های فارسی، تهران، ستاد بزرگ ارتشتاران ۱۳۵۴

فسایی، حسن حسینی، فارسنامه ناصری، تصحیح و تحشیه از منصور رستگار

اقتداری، احمد، هرمز و جنگ دریایی امام قلی خان سردار شاه عباس، بررسی های تاریخی

۶/۱۲ (۱۹۷۸/۱۳۵۷)، صص ۹۱-۱۲۴

سدید السلطنه، محمد علی، آثار شهرهای باستانی سواحل و جزایر خلیج فارس و دریای عمان

تهران انجمن آثار ملی، ۱۹۶۹، ص ۱۱۳۶

فلسفی، نصر الله، سیاست خارجی ایران در دوران صفوی، تهران سازمان کتابهای جیبی

۱۹۶۳، ص ۳۲۰

فسايي، حسن بن حسن، فارسنامه ناصري، تاليف: حسن حسيني فسايي، تهران انتشارات كتابخانه نسايي، ج ۲ صص ۳۴۷-۳۳۹-۳۳-۳۴، تصحيح از منصور رستگار، تهران امير كبير ۱۹۸۹

۲ جلدی ج ۲: صص ۲۱۷۹-۸۷۲-۸۶۸-۷

اسکندر منشي (۱۵۶۱-۱۶۳۴)، تاريخ عالم آرای عباسي، تاليف اسکندر بيگ ترکمان زیر نظر: ایرج افشار، تهران، امير كبير، ۱۹۵۷، ۲ جلدی، صص ۶۰۷ - ۶۰۸

تاريخ عالم آرای عباسي تاليف اسکندر بيگ منشي با تصحيح و ويراستاري محمد اسماعيل رضواني، تهران دنياي کتاب ۱۹۹۹، ۳ جلدی ج: ۲۵ (۱) ۵۸۳ - (۱) ۵۲ (۲) ۵۸۷-۱۵۱۲-۷۳-۱) و (۲) ۱۵۱۵-۱۸۲۴-۳۵ (۱)

ماتوس، لوئیس، اسناد و روابط تاريخي ايران و پرتغال، تهران، مرکز اسناد و خدمات پژوهش، ۲۰۰۳، ص ۴۰۸ قسمت دوم، ويراستار مهدي آقا محمد زنجاني

نوابي، عبد الحسين، روابط سياسي ايران و اروپا در عصر صفوي، تهران ويسمن، ۱۹۹۴،

ص ۳۲۷، مجموعه تاريخ ايران و جهان جلد ۳

قائم مقام، جهانگیر، مهرها، توضیح و طغراهاي ملوک هرمز. در بررسی هاي تاريخي، ۸/ ۳ (۱۳۵۲)، صص ۴۳-۵۸

مسائل هرمز در روابط ايران و پرتغال در بررسی هاي تاريخي

۱۹۷۴/۳، صص: ۲۱۱-۲۸۰، ۱۹۷۴ ۴/۹ صص: ۲۴۷-۹، ۲۸۶/۵ : ۲۲۵-۹، ۲۵۸/۳-۶۱۸۷، ۱۰-۱/۲۳۰ (۱۹۷۵) صص ۲۰۱-۱۰، ۲/۲۵۰ (۱۹۷۵) صص ۲۰۲-۲۴۲

اسناد فارسي، عربي و ترکی در آرشیو ملي پرتغال در باره هرمز و خليج فارس، تهران، ستاد بزرگ ارتشستاران ۱۹۷۶، ص ۲۹۰

اسناد فارسي عربي و ترکی در آرشیو ملي پرتغال در باره هرمز و خليج فارس، در بررسی هاي تاريخي

۲/۱۲ (۱۹۷۷) صص ۱۲۳-۱۲، ۱۶۴/۳ (۱۹۷۷) صص ۱۸۱-۲۰۸

۴/۱۲ (۱۹۷۷) صص ۱۹۳-۱۲، ۲۱۴/۵ (۱۹۷۸) صص ۲۳۱-۲۵۴

۱۳/۱۹۷۸) صص ۱۸۹-۱۳، ۱/۳۳۴، (۱۹۷۸) صص ۱۹۳-۲۱۸

۱۳/۱۹۷۸) صص ۲۵۵-۱۳، ۳/۲۸۶، (۱۹۷۸) صص ۲۳۵-۲۸۰

سدید السلطنه ، محمد علي ، بندر عباس و خليج فارس، تهران، ابن سینا ۱۹۶۳، ۲جلدي ج ۱: صص ۷۳۶ و ۸۵

سیووري، راجر مروين، ايران عصر صفويه، ترجمه و ویراستار : کامبیز عزیزي، تهران، نشر مرکز ۱۹۹۳، ص ۲۹۰

ستوده منوچهر و افشار ایرج، اسناد پادريان کرملی بازمانده از عصر شاه عباس صفوي، تهران، میراث مکتوب ۲۰۰۴، صص ۲۲ و ۲۲۸

سید علي رئيسي، (۱۵۶۲-۱۴۹۸)، سیدی علي کاتبی، مرآة الممالک ، سفر نامه به خليج فارس، هند، ماوراء النهر و ايران، تهران بنياد فرهنگي ايران، ۱۹۷۶، ص ۲۲۳، ویراستار علي گنجه لي- محمد تفضلي

د سيلوا فيگوئرا گارسیا(۱۵۵۰-۱۶۲۴)، سفرنامه دن گارسیا ، سفیر اسپانيا در دربار شاه عباس اول ، ترجمه و ویراستار: غلامرضا سمیعی ، تهران نشر نو ۱۹۸۴، صص ۱۰ و ۵۳۰

اروج بیگ بیات ، دن زوان ایراني ، تهران، تابان، ۱۹۵۹/۱۳۳۸، صص(۶) و ۴۲۵ و (۱) نقاشي ۴ و نقشه ۳، ویراستار: مسعود رجب نیا، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب، مجموعه ايران شناسي ۱۸

وثوقي، علي اکبر، معرفي داستان جرون یا جرون نامه در فارس شناخت ۲/۴، (۲۰۰۰/۱۳۷۹)، صص ۵۹-۷۷

ب: منابع عربي

جبارة البرغوئي، تاريخ الخليج [الفارسي]، دمشق، دار كنعان، ۱۶۶، ۲۰۰۵ ص، صص - ۵۰

ابحاث ندوة رأس الخيمة التاريخية (مقالات كنفرانس رأس الخيمة در سال ۱۹۸۷)

الاستعمار البرتغالي في الخليج [الفارسي] و العلاقة بين الخليج العربي و شرق افريقيا، امارات متحده عربي، ۳۳۰، ۱۹۸۷ ص

صالح اوزبران (به تركي)، ترجمه به عربي: عبدالجبار ناجي، الاتراك العثمانيون و البرتغاليون في الخليج [الفارسي] ١٥٣٤-١٥٨١، بغداد، مكتبة الارشاد، ١٣٠، ١٩٧٩ ص

الخصوصي، بدرالدين عباس، دراسات في تاريخ الخليج [الفارسي] الحديث و المعاصر (لجزء الاول)، كويت، ذات السلاسل، ٢٣٥، ١٩٨٤، ص ١٣ - ٣٥

عبدالعزيز عبدالغني ابراهيم، بريطانيا و امارات الساحل العماني، بغداد، ١٩٨٧، ٤٩٠، ص ١١ - ٤٣، تاريخ البرتغاليين في الخليج [الفارسي] (مذكرات دوارتي بربوسا وجون هيوفان لينخوتن و مقالة تشارلز بوكسر) (الموسوعة البرتغالية)، ترجمه عيسي امين، بحرين، ١٥٤، ١٩٩٦ ص

يوم سقطت هرمز (مذكرات القائد البحري روي فيريرا اندرادي) (الموسوعة البرتغالية)

ترجمه عيسي امين، بحرين، ١٧١، ١٩٩٦ ص

تاريخ الخليج [الفارسي] و البحر الاحمر (في اسفار بيردو تيخسيرا) (الموسوعة البرتغالية)

ترجمه عيسي امين، بحرين، ١٢٠، ١٩٩٦ ص

سخيني، عصام، ممكة هرمز اسطورة الخليج التجارية، امارات متحده عربي، ١٦١، ١٩٩٧، ص ٥٧ - ١١٨

الجيب، فوزيه، تاريخ النفوذ البرتغالي في البحرين (١٥٢١ - ١٦٠٢)، اردن، ٢٨٨، ٢٠٠٣ ص

سلمان، محمد حميد، الغزو البرتغالي للجنوب العربي و الخليج [الفارسي] في الفترة ما بين ١٥٠٧-١٥٢٥

امارات متحده عربي، مركز زايد للتراث و التاريخ، ٣٤٦، ٢٠٠٠ ص.

عقاد، صلاح، التيارات السياسية في الخليج [الفارسي]، قاهره، ٣٥٠، ١٩٤٥، ص ٩ - ٢٦

جمال زكريا قاسم، تاريخ الخليج [الفارسي] الحديث و المعاصر (المجلد الاول)، قاهره، دارالفكر العربي، ٤٦٥، ص ٨٥ - ٤٢

سالم مشكور، نزاعات الحدود في الخليج [الفارسي]، بيروت، ١٦٧، ١٩٩٣، ص ١٨ - ١٨ - ٢٠

نوال حمزه يوسف الصيرفي، النفوذ البرتغالي في الخليج [الفارسي] (في القرن العاشر الهجري - السادس عشر الميلادي)، رياض، ٢١٨، ١٩٨٣ ص

مهنا، محمد نصر، دليل الخليج [الفارسي] : دراسة في تاريخ العلاقات الدولية و الاقليمية، اسكندرية، جامعي الحديث، بي تا، ٥٨٨ ص، ص ٤٣